

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ &
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ &
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
Δ/ΝΣΗ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ
ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ & ΑΪΛΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ**

Τμήμα Α' - Άυλης
Πολιτιστικής Κληρονομιάς &
Διαπολιτισμικών Θεμάτων

Ταχ. Δ/ση: Ερμού 17, Αθήνα

Ταχ. Κώδικας: 101 86

Πληροφορίες: Γιάννης Ν. Δρίνης

Τηλέφωνο: 210-3230402

Fax: 210.3240388

Ηλ. Δνση: idrinis@culture.gr

Αθήνα, 19.3.2015

ΥΠΟΠΑΙΘ/ΓΔΑΠΚ/ΔΝΠΑΑΔΚ/ΤΑΠΚΔΘ/
76937/45906/393/105

0354

- ΚΟΙΝ:**
1. Διεύθυνση Νεώτερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς ΥΠΟΠΑΙΘ
  2. Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, Ακαδημίας 3, Τ.Κ. 10027
  3. κ. Αλεξανδρίδη Κωνσταντίνο Μαντζαγριωτάκη 38, Καλλιθέα Τ.Κ. 17672

Έχοντας υπόψη

Α) τις διατάξεις:

1. Του Ν. 3028/2002 για την «Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (ΦΕΚ 153/Α/28.06.2002).
2. Του Ν. 3521/2006 «Κύρωση της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (ΦΕΚ 275/Α/22.12.2006)
3. Του ΠΔ 104 (ΦΕΚ 171 Α' 28/8/2014) «Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού», όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με το άρθρο 31 του Ν. 4305/2014.
4. Του ΠΔ 24 (ΦΕΚ 20/Α/27.1.2015) «Ύσταση και Μετονομασία Υπουργείων, μεταφορά της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικών Ασφαλίσεων» και ειδικά το άρθ. 4 «Ύσταση Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων».
5. Της Υ.Α. με αριθμ. πρ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΟΕΠΥ/275876/40938/377/24.10.2014 Υ.Α. (ΦΕΚ Β' 2890/29-10-2014) "Μεταβίβαση του δικαιώματος υπογραφής «Με εντολή Υπουργού» στους Γενικό Γραμματέα, Προϊσταμένους Γενικών Διευθύνσεων, Διευθύνσεων και Τμημάτων της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού", άρθρο 1 παρ. 27».

Β) Τον σχετικό φάκελο που υπεβλήθη στη Δ/ση Νεώτερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς εκ μέρους των Συλλόγων των Μωμό'ερων από τον κ. Αλεξανδρίδη Κωνσταντίνο.

Εγκρίνουμε την εγγραφή στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του εθνικού δρώμενου γνωστού ως Μωμοέρια, το οποίο τελείται σε οχτώ χωριά της ευρύτερης περιοχής Κοζάνης, όπως περιγράφεται στο συνημμένο στο παρόν Δελτίο Στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής κληρονομιάς.

Συνημμένα: Το Δελτίο Στοιχείου ΑΠΚ

Η Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και
Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Έλενα Κόρκα

MOMOERIA

The inscription of the element of "Momoeria", as it is practiced in eight villages in the area of Kozani, West Macedonia Region, in the National Inventory of Greece has been approved by the General Director of Antiquities and Cultural Heritage dr Elena Korka.

The file submitted by the representative of the eight villages, Mr Kostas Alexandridis is attached to the decision with ref. number ΥΠΟΠΑΙΘ/ΓΔΑΠΚ/ΔΝΠΑΑΠΚ/ΤΑΠΚΔΘ/76937/45906/393/105/19.3.2015.

ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ (ΑΠΚ)

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΑΠΚ)

1. Όνομα:

Μωμό'εροι, ένα έθιμο του Δωδεκαημέρου

2. Άλλη/-ες ονομασία/ες:

“Μωμόγεροι”, με ανάπτυξη του ευφωνικού «γ»

“Τα Μωμό'ερια”, σε ουδέτερο γένος

“Μωμογέρεα”, σε ουδέτερο γένος και με το ευφωνικό «γ»

“Οι Μωμό'έρ’”, με αποκοπή του «οι»

“Οι Κοτσαμάν’”, τουρκικής προέλευσης, σημαίνει «μεγαλόσωμοι άντρες», «σεβάσμιοι»

“Τα Κοτσαμάνια”, όπως παραπάνω, σε ουδέτερο γένος

“Τα Καρναβάλια”, καθώς είναι ομάδα μεταμφιεσμένων

3. Ταυτότητα:

Ευετηριακό και ψυχαγωγικό έθιμο του Δωδεκαημέρου (Χριστούγεννα έως Θεοφάνια) με χορευτική, θεατρική και μουσική ομάδα σε παράλληλη δράση, προερχόμενο από την ορεινή Τραπεζούντα, που επιβιώνει σε οκτώ χωριά του Νομού Κοζάνης.

4. Πεδίο ΑΠΚ:

 προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις : τα δίστιχα που σχετίζονται με το δρώμενο, τα παραγγέλματα του αρχηγού, η προφορική μετάδοση του μύθου για τα στοιχεία αναπαράστασης.

 επιτελεστικές τέχνες : συνδέεται άμεσα με το θέατρο, καθώς το έθιμο περιλαμβάνει πλειάδα θεατρικών ρόλων, αλλά και η εν γένει δομή του είναι θεατρική. Ο χορός (τα βήματα) και η μουσική είναι δύο ακόμη δομικά στοιχεία που το αποτελούν και μεταδίδονται από γενιά σε γενιά.

 κοινωνικές πρακτικές –τελετουργίες –εορταστικές εκδηλώσεις : το έθιμο έχει εορταστικό αλλά και ευετηριακό χαρακτήρα και συνδέεται άμεσα με τον ερχομό του νέου έτους και την καλή χρονιά. Ολόκληρη η τοπική κοινωνία αποτελεί μέρος του εθίμου και λειτουργεί συνειδητά ως αναπόσπαστο στοιχείο στη διεξαγωγή και στην πλοκή του (η οποία διαφέρει κάθε χρόνο)

καθότι βασίζεται στον αυτοσχεδιασμό και στην επικαιρότητα). Οι εθιμικές πρακτικές και οι κοινωνικές συμπεριφορές που αφορούν το σπιτινοοικοκώρη που υποδέχεται την πομπή (εδέσματα, ευχές) αλλά και η συμπεριφορά των θεατών (αρπαγή νύφης, πυρπόληση του τσουβαλιού του γέρου), η μίμηση των ρόλων (θεατρικό μέρος), συνδέονται άμεσα με τις κοινωνικές πρακτικές του εθίμου. Εορταστικές εκδηλώσεις πραγματοποιούνται και στο τέλος της διεξαγωγής του εθίμου, σε κάθε χωριό.

■ τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία : οι φορεσιές των Μωμό'ερων, ειδικά η περικεφαλαία (χάντρες, καθρεφτάκια, κορδέλες) και το ξύλο που κρατούν (ειδικό ξύλο κρανιάς ή φουντουκιάς, πλεγμένο με χρωματιστές κορδέλες, φούντες και κουδουνάκια) έχουν ιδιαίτερη τεχνοτροπία και κατασκευάζονται από συγκεκριμένα άτομα που έχουν διδαχθεί από παλαιότερους την τεχνική. Υπάρχουν κομμάτια της ενδυμασίας που πλέκουν μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες (ορτάρια, γκέτες) και άλλα που απαιτούν γνώσεις αργυροχοΐας (εγκόλπιο, φυλαχτό, κοσμήματα στήθους).

■ άλλο : διδασκαλία παραδοσιακών μουσικών οργάνων που συνοδεύουν το δρώμενο και σε πολλές περιπτώσεις κατασκευή τους (αγγείον, λύρα, νταούλι). Η διδασκαλία πραγματοποιείται μεταδιδόμενη από γενιά σε γενιά, το ίδιο και η κατασκευή των μουσικών οργάνων, που απαιτεί ειδικές γνώσεις, μεταδιδόμενες προφορικά (π.χ. τότε πρέπει ο κατασκευαστής να κόψει ένα ξύλο σε σχέση με τη θέση της σελήνης κ.ά).

5. Τόπος (διοικητική περιφέρεια, νομός, δήμος) :

Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, Νομός Κοζάνης, Δήμος Κοζάνης (Τετράλοφος, Άγιος Δημήτριος, Αλωνάκια, Σκήτη, Πρωτοχώρι) και Δήμος Εορδαίας (Κομνηνά, Ασβεστόπετρα, Καρυοχώρι).

6. Λέξεις – κλειδιά:

Έθιμο, Δωδεκαήμερο, ποντιακό δρώμενο, Τραπεζούντα, Λιβερά, Κοζάνη, ποντιακό θέατρο, θέατρο δρόμου, περικεφαλαία.

II. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

Φορείς του εθίμου είναι οι κάτοικοι των οκτώ χωριών του Νομού Κοζάνης (Τετράλοφος, Άγιος Δημήτριος, Αλωνάκια, Σκήτη, Πρωτοχώρι, Κομνηνά, Ασβεστόπετρα, Καρυοχώρι). Τα πρώτα χρόνια μετά τον ξεριζωμό, το κάθε χωριό οργάνωνε το δρώμενο στο κεντρικό του καφενείο. Όταν δημιουργήθηκαν πολιτιστικοί σύλλογοι στα χωριά (δεκαετία '70, '80), η οργάνωση γίνεται από το σύλλογο. Άλλωστε οι περισσότεροι ιδρυτές αυτών των συλλόγων ήταν οι ίδιοι οι Μωμό'εροι. Στην ουσία ο σύλλογος σε ένα ποντιακό χωριό δεν αποτελείται από κάποια συγκεκριμένα μέλη (όπως οι σύλλογοι των πόλεων) αλλά από ολόκληρη την τοπική κοινωνία. Οι **σύλλογοι**

των οκτώ χωριών, οι οποίοι δεσμεύονται και να στηρίξουν με κάθε τρόπο την εγγραφή είναι οι εξής:

- «Μορφωτικός Λαογραφικός Σύλλογος Τετραλόφου Κοζάνης»
Παπαδόπουλος Παναγιώτης (πρόεδρος και μουσικός –λύρα,
«αγγείον»)
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6942.294679
- «Ποντιακός Μορφωτικός Σύλλογος Αγίου Δημητρίου – Ρυακίου
Κοζάνης»
κ. Αραπίδης Δημήτριος (πρόεδρος)
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6973.073664
- «Μορφωτικός Σύλλογος Αλωνακίων "Πόντος"»
κ. Λαζαρίδης Θόδωρος (πρόεδρος)
Αλωνακία Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6942.557844
- «Μορφωτικός Σύλλογος Σκήτης "Εύξεινος"»
κ. Αλεξανδρίδης Σάββας (πρόεδρος)
Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6974.373580
- «Πολιτιστικός και Λαογραφικός Σύλλογος Πρωτοχωρίου»
Σιαπανίδης Παναγιώτης (πρόεδρος)
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6944.505973
- «Ποντιακός Πολιτιστικός Σύλλογος Κομνηνών»
Τσιλφίδου Μαρία (πρόεδρος)
Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6977.809816
- «Πολιτιστικός Σύλλογος Ασβεστόπετρας»
κ. Προσκυνητόπουλος Άρης (υπεύθυνος Μωμό'ερων)
Ασβεστόπετρα Κοζάνης, Τ.Κ. 50200, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6936.933457

- «Ποντιακός Μικρασιατικός Σύλλογος Καρυχωρίου “Ο Πρόσφυγας”»
κ. Σαββαΐδης Παντελής (πρόεδρος)
Καρυχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50200, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
Τηλ. : 6947827799

Υπάρχει πλειάδα **μουσικών** του εθίμου, **χορευτών** αλλά και ειδικών **κατασκευαστών** της φορεσιάς, οι οποίοι είναι πρόθυμοι να συναινέσουν με επιστολές τους για την εγγραφή του εθίμου:

Μουσικοί

- Φωλίνας Βασίλης, μουσικός «αγγείου» (γκάιντα)
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6948.943871
- Ματσαρίδης Αναστάσιος, μουσικός «αγγείου» (γκάιντα) και λύρας
Δρέπανο Κοζάνης, Τ.Κ.50100
6972.141112
- Σιαμίδης Γιώργος, μουσικός «αγγείου» (γκάιντα)
Ρυάκιο Κοζάνης, Τ.Κ.50100
6979.222404
- Σιαμίδης Κώστας, μουσικός – λύρα
Ρυάκιο Κοζάνης, Τ.Κ.50100
6976.577871
- Αραματανίδης Ιωάννης, μουσικός («αγγείον»)
Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200
2463031552
- Αραματανίδης Χρήστος, δάσκαλος του χορευτικού και μουσικός
(«αγγείον»)
Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200
6972.482442
- Κοκκινίδης Νίκος, μουσικός (λύρα)
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6942.808346
- Παγκαλίδης Ηλίας, μουσικός (λύρα)
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6944439524
- Ξυνόπουλος Παναγιώτης, μουσικός (νταούλι)
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6986742637
- Παντισίδης Κώστας, μουσικός (λύρα)
Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6977.434774

- Λαζαρίδης Χρήστος, ερασιτέχνης τραγουδιστής
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6937.331713
- Σωτηριάδης Παύλος, μουσικός (λύρα)
Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6942.623910
- Σοφινιάδης Γιώργος, μουσικός (λύρα, «αγγείον»), τραγούδι
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6945.256963
- Παρχαρίδης Στάθης, τραγουδιστής, θεατρικός ρόλος Μωμό'ερων
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6948.660086
- Κουσιδής Γρηγόρης, μουσικός (λύρα)
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
24610.99352
- Θεοδωρίδης Σωτήρης, μουσικός (λύρα)
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6989.474958
- Μαυρόπουλος Κώστας, μουσικός (λύρα)
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6980.110974
- Αλεξανδρίδης Στάθης, μουσικός (λύρα), τραγουδιστής
Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6987.302932
- Βασιλειάδης Νικόλαος, μουσικός (λύρα) και τραγουδιστής
Αλωνάκια Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6942.406502
- Κοροσιδής Ιωάννης, μουσικός (λύρα)
Αλωνάκια Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6972.914978

Αρχηγοί – χορευτές – θεατρικοί ρόλοι

- Πιλαλίδης Θεόδωρος πρ. αρχηγός των Μωμό'ερων
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6944.398369
- Παπαγερίδης Δημήτριος, Γραμματέας συλλόγου και «αρχηγός» των
Μωμό'ερων, Αλωνάκια Κοζάνης, Τ.Κ. 50100,
6972282133
- Πιλαλίδης Κώστας, ερευνητής, χορευτής Μωμό'ερων
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6937.094954

- Σαλακίδης Αναστάσιος, αρχηγός Μωμό'ερων
Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6977.774291
- Μαυρόπουλος Σάββας, αρχηγός Μωμό'ερων
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6985.615126
- Αδαμίδης Κωνσταντίνος, πρ. αρχηγός Μωμό'ερων
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6942.400328
- Αδαμίδης Γιώργος, αρχηγός Μωμό'ερων
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6977.285771
- Σιαπανίδης Γιώργος, πρ. αρχηγός Μωμό'ερων
Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200
24630.31502
- Ανδρονικίδης Ιωάννης, πρ. χορευτής Μωμό'ερων
Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200
24630.31050
- Σιαπανίδης Δημήτρης, πρ. αρχηγός Μωμό'ερων
Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200
24630.31183
- Πιλαλίδης Ιωάννης, αρχηγός Μωμό'ερων
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6973.747824
- Κουσαλίδης Στέφανος, χορευτής Μωμό'ερων
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6970808292
- Ποσινακίδης Δημήτριος, χορευτής Μωμό'ερων
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6983747152
- Πουαρίδης Κωνσταντίνος, χορευτής Μωμό'ερων
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6945789116
- Ιωσηφίδης Παναγιώτης, χορευτής Μωμό'ερων
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6942682718
- Κουσαλίδης Θεόδωρος, χορευτής Μωμό'ερων
Άγιος Δημήτριος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6976897086
- Μισαηλίδης Θύμιος, θεατρικός ρόλος
Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6972.880015
- Παντισίδης Νίκος, ερευνητής του εθίμου

Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6997.022830

- Σωτηριάδης Βασίλης, χορευτής Μωμόερων
Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6944.101144

Ερευνητές

- Απατασίδης Θέμης ερευνητής του εθίμου
Καρυochώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50200
6977.094577
- Κοσμίδης Χαράλαμπος, ερευνητής, πρ. πρόεδρος συλλόγου
Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6972.138815
- Κατσόγιαννου-Τριανταφύλλου Ευθυμία, ερευνήτρια του εθίμου και
αντιπρόεδρος της κοινότητας
Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100
6947.342224

Κατασκευαστές:

- Φωλίνα Ρούλα, Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, 6947.605369
- Πολυχρονίδης Ιωάννης, Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100,
6977.646332
- Λαζαρίδης Ιωάννης, Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200, 2381089487
- Γεωργιάδης Νικόλαος, Τετράλοφος Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, 6977.436972
- Ανδρονικίδου Στέλλα, Κομνηνά Κοζάνης, Τ.Κ. 50200, 6976.996322
- Κοτσαλίδης Παναγιώτης, Σκήτη Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, 6946.006560
- Θεοδωρίδου Άννα, Πρωτοχώρι Κοζάνης, Τ.Κ. 50100, 24610.99173

Ποντιακά μέσα ενημέρωσης που καλύπτουν το έθιμο:

- Εφημερίδα «Εύξεινος Πόντος», εκδότης : κ. Πεταλίδης Φόρης,
Λοχαγού Δούρμα 44, Τ.Κ. 56121, Θεσσαλονίκη, τηλ. :
6944.549779, e mail : efxinosp@gmail.com
- Ηλεκτρονική εφημερίδα : www.e-pontos.gr , epontos.blogspot.gr
Διεύθυνση: κ. Κωτσίδης Θεόφιλος, Δαρδανελλίων 79, Τ.Κ. 17124,
Ν. Σμύρνη, τηλ. : 6936.992000, e mail : theophilosk@gmail.com

Ειδικές πληροφορίες για το στοιχείο:

Όνομα: κ. Αλεξανδρίδης Κωνσταντίνος

Ιδιότητα: Ηθοποιός, ερευνητής του έθιμου.

Πρόεδρος «Ελληνικού Σωματίου Διάσωσης & Διάδοσης της
Πολιτιστικής μας Κληρονομιάς "Οι Μωμόγεροι"»

Διεύθυνση: Μαντζαγριωτάκη 38, Καλλιθέα Αττικής. ΤΚ: 17672

Τηλ. : 210.9593323, 6977708372, FAX: 2109593884

e-mail: kostasalexandridis@yahoo.gr

III . Περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ

1. Περιγραφή: (έως 50 λέξεις)

Ευετηριακό και ψυχαγωγικό έθιμο που τελείται κατά τη διάρκεια του Δωδεκαημέρου στα οκτώ χωριά του Νομού Κοζάνης. Οι φορείς του είναι οι κάτοικοι των χωριών συνολικά, καθώς το έθιμο έχει περάσει ήδη στην τέταρτη γενιά των Ποντίων προσφύγων που ήρθαν από την ορεινή Τραπεζούντα. Αποτελείται από τη χορευτική, τη θεατρική και τη μουσική ομάδα. Όλοι οι συμμετέχοντες είναι άντρες.

2. Αναλυτική περιγραφή: (έως 500 λέξεις)

Το έθιμο των Μωμό'ερων (Μωμόγεροι συνηθίζουμε να το λέμε όμως δεν είναι γέροι, αλλά οι ιερείς του Μώμου) είναι καταγεγραμμένο σε πενήντα και πλέον παραλλαγές. Ωστόσο **μία είναι η παραλλαγή που επιβιώνει**, ενώ κάποιες από τις υπόλοιπες απλώς αναβιώνουν από διάφορους φορείς.

Η παραλλαγή που μεταφέρθηκε από τον Πόντο στην Ελλάδα με την ανταλλαγή των πληθυσμών (1923), είναι αυτή του χωριού Λιβερά της ορεινής Τραπεζούντας. Υπάρχουν και γραπτές μαρτυρίες της πρώτης προσφυγικής γενιάς για την τέλεση του δρωμένου στη Λιβερά. Η Λιβερά και η ευρύτερη περιοχή της ορεινής Τραπεζούντας (Ματσούκα) είχε πολλά προνόμια λόγω των τριών μεγαλύτερων μοναστηριών του Πόντου, που βρίσκονται στην περιοχή (Άγιος Ιωάννης Βαζελώνας, Παναγία Σουμελά, Άγιος Γεώργιος Περιστερεώτας). Από τη Λιβερά καταγόταν επίσης η Μαρία, μετέπειτα Γκιουλμπαχάρ, Ελληνίδα που έγινε σουλτάνα και βοήθησε σημαντικά στο να υπάρχει μεγαλύτερη ελευθερία στην περιοχή.

Έτσι, το έθιμο διατηρήθηκε και «μεταφέρθηκε» στην Ελλάδα. Οι Πόντιοι πρόσφυγες, ανάμεσα στα λιγοστά αντικείμενα που έφεραν στην Ελλάδα, ήταν εγκόλπια και περικεφαλαίες Μωμό'ερων. Πραγματοποιείται από το 1924-25 στην Ελλάδα (ελάχιστες φορές δεν έχει πραγματοποιηθεί, όπως με τον πόλεμο το 1940). Η παραλλαγή της Λιβεράς επιβιώνει σήμερα κατά τη διάρκεια του Δωδεκαημέρου **σε οκτώ κοινότητες (χωριά)** του νομού Κοζάνης: Τετράλοφος, Αλωνάκια, Σκήτη, Άγιος Δημήτριος, Πρωτοχώρι,

Ασβεστόπετρα, Καρυοχώρι, Κομνηνά. Οι ομάδες των Μωμό'ερων βγαίνουν στους δρόμους του χωριού συνήθως δύο μέρες, από το πρωί μέχρι το βράδυ.

Οι Μωμό'εροι, αποτελούνται από τη **χορευτική** (κορυφαίος-αρχηγός και χορευτές), τη **θεατρική** (αυτοσχέδιοι διάλογοι) και τη **μουσική ομάδα** (λύρα, αγγείον, νταούλι), όλοι μεταμφιεσμένοι.

Όλοι μαζί, με φωνές, κραυγές, θορύβους από κουδούνια, βήματα χορού, μουσική, τραγούδια και παράλληλη δράση όλων των θεατρικών προσώπων, όχι μόνο προκαλούν το ενδιαφέρον του κοινού που τους ακολουθεί από σπίτι σε σπίτι, αλλά επιδιώκουν και τη συμμετοχή του κοινού στις πολλαπλές παράλληλες δράσεις.

Οι Μωμό'εροι, ντυμένοι με περικεφαλαίες, φουστανέλλες και κρατώντας ξύλα στα χέρια, χορεύοντας και τραγουδώντας επισκέπτονται ένα προς ένα τα σπίτια του χωριού. Ανάμεσά τους και σε επικοινωνία με τους θεατές είναι η θεατρική ομάδα, αποτελούμενη μόνο από άντρες: δύο νύφες που προσπαθεί να τις κλέψει ο κόσμος πληρώνοντας ένα αντίτιμο με την επιστροφή τους, ο γέρος, η γραία (γριά), ο διάβολον, ο άρκον (αρκούδα), ο γιατρός που εξετάζει τη νύφη και διαπιστώνει συνήθως την κακοποίησή της, ο τσανταρμάς (χωροφύλακας επί τουρκοκρατίας) κ.ά.. Τα μουσικά όργανα που τους συνοδεύουν είναι λύρα, αγγείον (γκάιντα) και νταούλι. Το σύνολο της χορευτικής, θεατρικής και μουσικής ομάδας κάθε χωριού είναι περίπου 30 άτομα και η πομπή τους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα **θέατρο δρόμου** (street theatre) που **χορεύοντας και τραγουδώντας σατιρίζει πρόσωπα και καταστάσεις**.

Τα πέντε από τα οκτώ χωριά ανήκουν πια στο Δήμο Κοζάνης (με τις συνενώσεις των κοινοτήτων), ενώ τα άλλα τρία στο Δήμο Εορδαίας, σε μια περιοχή με έντονο το ντόπιο «κοζανίτικο» στοιχείο (Φανοί και άλλα έθιμα). Οι φορείς του εθίμου, οι κάτοικοι των οκτώ χωριών, τελούν το δρώμενο τόσο για **ψυχαγωγικούς**, όσο και για **ευετηριακούς λόγους**. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα ξενιτεμένων που παρακαλούν τους συγχωριανούς τους να περάσουν οι Μωμό'εροι και από την αυλή του δικού τους σπιτιού, κι αν μην υπάρχει κάποιος να τους υποδεχτεί. **Το έθιμο πέρασε ήδη στην τέταρτη γενιά** στον ελλαδικό χώρο και συνεχίζει να τελείται με αμείωτο το ενδιαφέρον, τόσο των συντελεστών, όσο και των επισκεπτών.

3. Τόπος και μέσα επιτέλεσης ή άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Χώρος που συνδέεται με την επιτέλεση / πραγματοποίηση του στοιχείου ΑΠΚ:

Ο χώρος τέλεσης του εθίμου είναι οι δρόμοι, οι πλατείες, τα σταυροδρόμια και οι αυλές των σπιτιών του κάθε χωριού. Η πομπή ξεκινάει συνήθως από την πλατεία ή από το σύλλογο και υπάρχει προσχεδιασμένη πορεία. Είναι σημαντικό οι Μωμό'εροι να περάσουν από όλα τα σπίτια του χωριού. Στην αυλή του κάθε σπιτιού, τους περιμένει στολισμένο τραπέζι με πλούσια εδέσματα, τσίπουρο, κρασί και παραδοσιακά γλυκά.

Εγκαταστάσεις (εργαστήριο, κτίριο συλλόγου, αίθουσα/ες, βοηθητικά κτίρια κλπ.):

Ο χώρος του συλλόγου του κάθε χωριού βοηθά τόσο στις πρόβες του χορευτικού τμήματος των Μωμό'ερων, όσο και στην προετοιμασία της χορευτικής και θεατρικής ομάδας πριν βγουν στο χωριό. Δεν υπάρχουν άλλα βοηθητικά κτήρια ή εγκαταστάσεις, καθώς είναι ένα θέαμα που εκτυλίσσεται στους δρόμους. Την τελευταία δεκαετία, το έθιμο έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές και παρουσιάζεται και εκτός των χωριών, σε θέατρα και άλλους χώρους διασκέδασης, τόσο από τα οκτώ χωριά, όσο και από άλλους χορευτικούς συλλόγους, χωρίς ωστόσο να είναι ολοκληρωμένο (με παραδοσιακά εδέσματα, τη συμμετοχή των θεατών κτλ).

Εξοπλισμός εξαρτήματα (όπως, π.χ., εργαλεία, σκεύη, στολές κ.ά.) που χρησιμοποιούνται κατά την προετοιμασία και την επιτέλεση του στοιχείου ΑΠΚ:

Οι Μωμό'εροι, δηλαδή οι δώδεκα χορευτές, έχουν ειδική ενδυμασία. Φορούν «περικεφαλαία», παρόμοια της αρχαίας ελληνικής, «πουκάμισο», «γιλέκο σταυρωτό», είδος «φουστανέλλας» μέχρι το γόνατο, μάλλινες «περικνημίδες» πλεκτές ή «ορτάρια» (πλεκτές κάλτσες), «τσαρούχια», «ταραπολόζ'» (ζωνάρι) μεταξωτό, «ξύλινο ραβδί» (ματσούκι). Στο στήθος φορούσαν πολλές σειρές αλυσίδες, ρολόι και εγκόλπιο.

Ειδικά ενδύματα απαιτούνται και για τους θεατρικούς ρόλους της ομάδας, τις δύο «νύφες», τον «γέρον», την «γριά», τον «διάβολον», τον «γιατρόν», τον «άρκον» (όπου υπάρχει), το «καμέλ» (όπου υπάρχει), τον «τσανταρμά» (χωροφύλακας-δικαστής). Όλους τους ρόλους υποδύονται άντρες, οπότε και τα μεγέθη των ενδυμασιών είναι ανάλογα (π.χ. τα νυφικά).

Προϊόντα ή ενγένει υλικά αντικείμενα (χειροτεχνήματα, εργαλεία, λατρευτικά ή μη σκεύη, προϊόντα, φαγητά κλπ) που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης ή της άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ:

Τα εδέσματα προσφέρονται, δεν πωλούνται. Τα ετοιμάζει η κάθε σπιτονοικοκυρά και ποικίλουν από σπίτι σε σπίτι. Απαραίτητο είναι το τσίπουρο και συνηθέστερα τα «πιροσκή», το «περέκ'» και τα «τσιριχτά», είδη ποντιακών ζυμαρικών.

4. Διαδικασία μετάδοσης από γενιά σε γενιά του στοιχείου ΑΠΚ

Περιγραφή της διαδικασίας:

Το έθιμο μεταφερόμενο από τον Πόντο στην Ελλάδα, απέκτησε σχεδόν μυθικές διαστάσεις. Η πρώτη προσφυγική γενιά ένωσε την ανάγκη να το συνεχίσει σχεδόν αμέσως μετά την εγκατάσταση στη Μακεδονία. Υπάρχουν προφορικές μαρτυρίες ότι τελέστηκε από την πρώτη χρονιά (1924) και φωτογραφίες από το 1926. Από τότε και μέχρι σήμερα (2014) το έθιμο πέρασε στην τέταρτη προσφυγική γενιά με ελάχιστες εξαιρέσεις διακοπής του (γερμανική κατοχή, εμφύλιος, δικτατορία). Είναι έντονες ακόμη στις συζητήσεις των νεότερων οι αναμνήσεις της πρώτης γενιάς, κι ας μην τους

γνώρισαν όλοι. Ξέρουν, όμως, ακόμη και οι νεότεροι ποιος ήταν ο καλύτερος «γέρος» που ήρθε από τον Πόντο ή ο πιο δυναμικός «αρχηγός». Γνωρίζουν καλά ποιοι ήταν οι ξακουστοί μουσικοί, πρώτης και δεύτερης γενιάς και παίζουν τις «μελωδίες» τους. Κάθε ένας από τους παλαιότερους που συμμετείχε στο έθιμο, θεωρεί ηθικό χρέος οι γιοι του να είναι συνεχιστές και προσπαθεί να τους μεταδώσει την αγάπη του για το έθιμο από την παιδική κιόλας ηλικία. Αντιστοίχως, η προσμονή του κάθε παιδιού είναι να συμμετάσχει στο έθιμο, όταν ενηλικιωθεί. Ο καθένας έχει εικόνες των Μωμό'ερων από την παιδική του ηλικία και έχει ακούσει πολλές διηγήσεις από τους παππούδες του.

Το συντονισμό στις χορευτικές κινήσεις αναλαμβάνει πλέον ο χοροδιδάσκαλος του συλλόγου, που συνήθως είναι και ο εκάστοτε «αρχηγός» των Μωμό'ερων. Ωστόσο, όταν έρθει η ώρα της πρόβας, οι κινήσεις έχουν ήδη εμπεδωθεί και η χορευτική διαδικασία είναι μια μίμηση, σε σχέση με τα βιώματα του καθενός. Σε ότι αφορά τους θεατρικούς ρόλους, η μετάδοση από γενιά σε γενιά πραγματοποιείται με μίμηση των προγενεστέρων.

Τρόποι και διάρκεια εκμάθησης /μαθητείας /μύησης:

Όπως έχει ήδη περιγραφεί, η διάρκεια εκμάθησης είναι το χρονικό διάστημα μέχρι την ενηλικίωση του καθενός και μέχρι να θεωρήσουν οι «βετεράνοι» ότι κάποιος είναι έτοιμος να μπει στην ομάδα των Μωμό'ερων. Ας σημειωθεί ότι οι χορευτές είναι δώδεκα, οπότε επιλέγονται οι δώδεκα ικανότεροι. Από παιδιά οι κάτοικοι των χωριών γνωρίζουν τα παραγγέλματα που δίνει ο «αρχηγός» και τα επαναλαμβάνουν, σαν παιχνίδι, κατόπιν προτροπής των γονιών ή των παππούδων του.

Φορείς μετάδοσης:

Φορείς μετάδοσης είναι ολόκληρη η τοπική κοινωνία και ιδιαίτερα οι μεγαλύτεροι σε ηλικία. Σημαντικό ρόλο στη μετάδοση παίζει και ο εκάστοτε αρχηγός που εμπνέει και καθοδηγεί τη χορευτική ομάδα.

IV. Ιστορικό και γενεαλογία του στοιχείου ΑΠΚ

Ιστορικές πληροφορίες ή τοπικές διηγήσεις για την εμφάνιση, τη διάρκεια, την παρουσία, και τις προσαρμογές ή και τροποποιήσεις του στοιχείου ΑΠΚ:

Οι τελεστές του εθίμου πιστεύουν πως αυτό προέρχεται από την αρχαία Ελλάδα. Άλλοι θεωρούν ότι είναι ένα είδος διθυράμβου, λόγω του «διαλόγου» ανάμεσα στον «αρχηγό-Μωμό'ερο» και της ομάδας των Μωμό'ερων, αλλά και λόγω των αυτοσχεδιασμών ανάμεσα στη θεατρική ομάδα και στους θεατές.

Ανάμεσα στις διηγήσεις των τελεστών, ξεχωρίζουν δύο εκδοχές. Η μία αφηγείται πως οι δώδεκα Μωμό'εροι είναι οι ιερείς του Μώμου, θεού του γέλιου και της σάτιρας, η προσωποποίηση της μομφής και της κατηγορίας.

Οι μελετητές του εθίμου υποστηρίζουν πως σύμφωνα με τον Πλάτωνα, άριστο ήταν το έργο που ο Μώμος δεν είχε τίποτα να πει («ο αεί επιζητών και μηδέν των άλλων ικανόν νομίζων, αλλ' ενδείν του κρείττονος, αεί παν οπιούν λέγων και διασύρων»), καθώς «Μώμος» είναι αυτός που ψάχνει να βρει κουσούρι, άλλωστε είναι γνωστή η λέξη άμωμος, που σημαίνει ο χωρίς κουσούρια, ο τέλειος (μάλλον προέρχεται από το ομηρικό ρήμα **μω**, που σημαίνει αναζητώ, ψάχνω να βρω ελάττωμα). Έτσι και σήμερα, οι Μωμό'εροι σατιρίζουν με τα δίστιχά τους και εξευμενίζουν τα «κουσούρια» των συγχωριανών τους.

Μια δεύτερη εκδοχή υποστηρίζει ότι οι Μωμό'εροι συμβολίζουν τους στρατηγούς του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Και οι δύο εκδοχές στηρίζονται σε προφορικές διηγήσεις και σε κάποιες αναφορές των μελετητών του εθίμου. Πάντως, ο βαθιά ριζωμένος και βιωματικός χαρακτήρας του εθίμου απέτρεψε την εξάλειψή του, αναγκάζοντας ακόμη και την εκκλησία να το «ανεχτεί», ανάμεσα σε τρεις σημαντικές εορτές της Ορθοδοξίας (Χριστούγεννα, Αγίου Βασιλείου, Θεοφάνια).

Υπάρχει μια χαρακτηριστική περιγραφή του Χρ. Δημητριάδη στο περιοδικό σύγγραμμα «Ποντιακή Εστία» (1953) για την τέλεση του δρωμένου στη Λιβερά Τραπεζούντας, η οποία είναι ορόσημο για τον κάθε μελετητή ή τελεστή του εθίμου. Ανάμεσα στα άλλα αναφέρει :

«Παραμονή της Πρωτοχρονιάς, συγκεντρωνόταν ο όμιλος μπροστά στη Μητρόπολη στη Λιβερά και με την κραυγή «ωωω-χοχοχο», ξεκινούσαν για να περιδιαβούν όλα τα σπίτια του χωριού. Συνήθως άρχιζαν από τη συνοικία Φάλενα (που είναι στην άκρη του χωριού), από του Κολοθάντων, συνέχιζαν στην Κολενάταν, στη Ζάμενα, και κατόπιν στις ενορίες Χαντζουκά, Παραλίθ', Σεϊτανάντων και Κάστρον. Συνήθως την επόμενη μέρα πήγαιναν στην ενορία Μαγκάν και κατέληγαν στο προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, όπου έστηναν γλέντι. Όσα χρήματα μαζεύονταν τα παρέδιδε ο πολυχρονιστής στον Πρόεδρο της εκκλησιαστικής επιτροπής για να διατεθούν για τις αμοιβές των δασκάλων. Στο τέλος του διημέρου, μαζεύονταν όλοι οι όμιλοι των Μωμόγερων από τα γύρω χωριά (Καπίκιοϊ, Χατζάβερα, Δανίαχα, Κουσπιδί, Βερύζαινα) στο Τσεβιζλούκ (σημερινή Маска). Ήταν ένα θέαμα άνευ προηγούμενου, να βλέπει κανείς 150-200 φουστανελλοφόρους να χορεύουν και να τραγουδούν στις πλατείες...»

Με το πέρασμα του χρόνου, υπήρχαν παρεμβάσεις και απαγορεύσεις στο έθιμο. Μετά τον εμφύλιο πόλεμο (1949) απαγορεύεται η μάσκα (στορέα) για λόγους ασφαλείας. Ενίοτε προστίθεται και η γραβάτα, ως σατιρικό στοιχείο των αστών. Το παραδοσιακό νυφικό (ζιπούνα) αντικαθίσταται σε κάποια χωριά με το κλασσικό νυφικό. Σήμερα η δομή του εθίμου είναι η ίδια και στα οκτώ χωριά, με μικρές παραλλαγές ως προς το βηματισμό και τα παραγγέλματα.

Αυτοσχέδιες παρεμβάσεις υπάρχουν ποικίλες, οι οποίες κρατούν το ενδιαφέρον των θεατών αμείωτο. Μια προγραμματισμένη παρέμβαση είναι

να κλέψει κάποιος τη μία από τις δύο νύφες. Δύο Μωμόεροι τότε, κατ'εντολή του αρχηγού τρέχουν προς αναζήτηση της νύφης και του απαγωγέα και δεν αργούν να τους ανακαλύψουν. Ο γιατρός εξετάζει τη νύφη και διαπιστώνει τη σεξουαλική της κακοποίηση. Το πρόστιμο είναι ανάλογο της οικονομικής κατάστασης του απαγωγέα, και ορίζεται από τον τσανταρμά που έχει ήδη συνωμοτήσει με το γιατρό. Η εξέταση της νύφης, που προσποιείται την ατιμασμένη, είναι μία από τις πιο κωμικές σκηνές του εθίμου και παρακολουθείται με μεγάλο ενδιαφέρον από το παρευρισκόμενο πλήθος. Αξίζει να σημειωθεί ότι όταν ο θίασος εντοπίσει παρευρισκόμενο θεατή με οικονομική άνεση ή ξένο, τον υποδεικνύει στη νύφη, η οποία (άντρας ων) «τον απαγάγει» κρατώντας τον στους ώμους της. Αυτό είναι ένα νεότερο στοιχείο που επινοήθηκε τα τελευταία χρόνια.

Ιστορικά δεδομένα για τον φορέα του στοιχείου ΑΠΚ:

Οι φορείς, τα οκτώ χωριά δηλαδή, κατάγονται κυρίως από την ορεινή Τραπεζούντα. Τις δεκαετίες του '70 και '80 δημιουργήθηκαν οι πολιτιστικοί σύλλογοι των χωριών αυτών, που είχαν ως κύριο σκοπό την πραγματοποίηση και τη διαίωνιση του εθίμου των Μωμόερων. Γι αυτό το λόγο άλλωστε και ιδρυτικά μέλη των συλλόγων αυτών ήταν οι ίδιοι οι φορείς του εθίμου.

V. Σημασία του στοιχείου για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

1. Τρόποι αξιοποίησης

Δράσεις, Διάδοση, Διαπολιτισμικές Επαφές:

Είναι σημαντικό τα μέτρα διαφύλαξης να προστατέψουν το έθιμο, χωρίς να παρέμβουν στη δομή και στον τρόπο τέλεσής του. Οι δράσεις και οι πρωτοβουλίες θα μπορούσαν να αναληφθούν τόσο από τους πολιτιστικούς συλλόγους, όσο και από την πλευρά της πολιτείας. Ενδεικτικά, κάποια χαρακτηριστικά μέτρα διαφύλαξης του εθίμου είναι τα εξής:

ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΥΠΑΡΧΟΝΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

- Οικονομική ενίσχυση για τη συντήρηση των ενδυμασιών και για τη συμμετοχή των μουσικών
- Ενέργειες για να περιληφθούν οι σύλλογοι και το έθιμο σε τουριστικούς οδηγούς
- Διοργάνωση εκθέσεων από τους συλλόγους με φωτογραφίες, βίντεο αλλά και ενδυμασίες Μωμόερων
- Ενίσχυση των συλλόγων για διοργάνωση σεμιναρίων, ως μια πρώτη επαφή με το έθιμο
- Πρόκληση ανοιχτού διαλόγου με τους τοπικούς συλλόγους και ακρόαση των κρίσιμων – από πλευράς τους- ζητημάτων

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- Δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού σχετικά με το έθιμο, για πιθανή χρήση στην Ευέλικτη ζώνη.
- Οργανωμένες σχολικές επισκέψεις για παρακολούθηση του εθίμου
- Σχολικά «project» με θέμα τους Μωμό'ερους
- Ένταξη του εθίμου στη διδακτική ύλη πανεπιστημιακών σχολών που έχουν άμεση σχέση με αυτό (Τμήματα Μουσικής, Θεάτρου, Λαογραφίας, Φωτογραφίας)
- Διοργάνωση συνεδρίων για τα έθιμα του Δωδεκαημέρου, τόσο στην Ελλάδα, όσο και συγκριτικά, στο βαλκανικό χώρο και στη Μικρά Ασία – Συγκρότηση διεπιστημονικής επιτροπής

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ - ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ

- Κατηγοριοποίηση των παραλλαγών των Μωμό'ερων
- Πρόκληση διαλόγου με τους ερευνητές του εθίμου και χρηματοδότηση προγραμμάτων ψηφιοποίησης των υπαρχόντων αρχείων
- Διοργάνωση συνεδρίου, ερασιτεχνών ερευνητών και ακαδημαϊκών (σχετικά με την τεκμηρίωση, αλλά και για υποβολή προτάσεων)
- Ενημέρωση των ερευνητικών κέντρων της χώρας με οπτικο-ακουστικό υλικό, προκειμένου να συμπεριληφθεί το έθιμο στις προτεραιότητες των προγραμμάτων καταγραφής τους

ΠΡΟΒΟΛΗ - ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΕΘΙΜΟΥ

- Προβολή και ανάδειξη του εθίμου πριν το Δωδεκαήμερο, σαν ένας παραδοσιακός τρόπος υποδοχής του νέου έτους και όχι σαν φολκλορική εκδήλωση (τηλεόραση, ραδιόφωνο)
- Αποστολή τηλεοπτικού συνεργείου και φωτογράφων στα χωριά (και όχι να έρθουν οι τελεστές σε στούντιο)
- Χρηματοδότηση ντοκιμαντέρ για τους Μωμό'ερους, εντάσσοντας το έθιμο στη γενικότερη πορεία του Ποντιακού Ελληνισμού, από τον Πόντο στην Ελλάδα.

Πέρα από τα παραπάνω μέτρα διαφύλαξης, υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος αλλοίωσης του εθίμου, ακόμη και από τους ίδιους τους τελεστές. Γεγονός είναι πως όταν υπάρχει κίνδυνος εξάλειψης, ενεργοποιούνται τα ίδια τα άτομα για τα οποία αποτελεί το έθιμο βασικό στοιχείο της ταυτότητάς τους, όπως ακριβώς συνέβη και την πρώτη δεκαετία που ήρθαν στην Ελλάδα. Αντιθέτως, σε περιόδους ελεύθερης τέλεσης αλλά και δημοσιοποίησης-προβολής του εθίμου, υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος πρόσθεσης στοιχείων για εντυπωσιασμό, αλλά και λόγω συναγωνισμού μεταξύ των χωριών. Για το λόγο αυτό, η καταγραφή του εθίμου πρέπει να είναι άμεση, αλλά να επιδιωχθεί η διακριτική προσέγγιση των χωριών.

2. Μέτρα διαφύλαξης (σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο):

Υπάρχει άμεση ανάγκη τόσο τεκμηρίωσης του εθίμου, όσο και καταγραφής, ιδιαίτερα των διαφόρων παραλλαγών, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί στον ελλαδικό χώρο. Σε αυτή την κατεύθυνση θα μπορούσε να βοηθήσει επικουρικά και κάποιος κρατικός φορέας (διαθέτοντας ειδικούς επιστήμονες).

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Αβραμάντης, Ι. (1953). Τα Μωμοέρα. *Ποντιακή Εστία*. 37, σ.1958.
- Αθανασιάδης, Δ. (1982). *Οι Μωμόγεροι (στο Δυτικό Γιαννιτσών). Αναβίωση παραδοσιακού ποντιακού εθίμου*, Γουμένισσα: [αυτοέκδοση].
- Αλεξανδρίδης, Κ. (2008). Το πανάρχαιο δρώμενο των Μωμόγερων από τη Λιβερά του Πόντου στον Τετράλοφο Κοζάνης. Στο : Μ. Σέργης (Επιμ.), *Πόντος, θέματα λαογραφίας του Ποντιακού Ελληνισμού*(σ. 75-83). Αθήνα: Αλήθεια.
- Απαζίδης, Θ. (2005). *Μωμογέρα το λαϊκό παραδοσιακό δρώμενο «Κοτσαμάνια» στο Καρυχώρι*, Καρυχώρι: Ποντιακός & Μικρασιατικός Σύλλογος Καρυχωρίου «Ο Πρόσφυγας».
- Δημητριάδης, Χ. (1954). Οι Κοτσαμάν' στη Λιβερά. *Ποντιακή Εστία*. 49, σ.2387-2389.
- Ζερζελίδης, Γ. (1950). *Το Καλαντόνερον*, Αθήνα: Ποντιακή Λογοτεχνία.
- Κανδηλάπτης, Γ. (1953). Οι Μωμό(γ)έρ' ή Τα Μωμο(γ)έρια. *Ποντιακή Εστία*. 36, σ.1789-1792.
- Λαπαρίδης, Ν. (1979). Τα Μωμογέρια στη Ζάβερα της Ματσούκας. *Ποντιακή Εστία*. 26, σ.95-99.
- Οικονομίδης, Δ. (1927). Οι Μωμόγεροι εν Πόντω. *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος*. σ. 181-192.
- Παπαδόπουλος, Δ. (1937). Μωμοέρια. *Ποντιακά Φύλλα*. 20, σ.320-332.
- (1953). Τα Μωμο(γ)έρια. *Ποντιακή Εστία*. 38-39, 1921-1923.
- Πιλαλίδης, Θ. (1999). Ποντιακό παραδοσιακό έθιμο 'Τα Κοτσιαμάνια'. *Αιχμές*. 1, σ.22.
- Πούχνερ, Β. (1984). Το παραδοσιακό λαϊκό θέατρο του Πόντου στον εθνολογικό συσχετισμό. *Αρχείον Πόντου*. 38, 291-305.
- Σαμουηλίδης, Χ. (1991). *Το λαϊκό παραδοσιακό θέατρο του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Οι Μωμόγεροι του Πόντου. *Θέατρο*. 33.

**HELLENIC REPUBLIC
MINISTRY OF CULTURE, EDUCATION
& RELIGIOUS AFFAIRS
GENERAL DIRECTORATE OF
ANTIQUITIES & CULTURAL
HERITAGE**

**Hellenic Republic
Ministry of Culture, Education and
Religious Affairs
DIRECTORATE OF MODERN CULTURAL
ASSETS & INTANGIBLE
CULTURAL HERITAGE**

Department A' - Intangible Cultural
Heritage & Intercultural Issues

Mail Address: 17 Ermou St., Athens

Post Code: 101 86

Contact person: Giannis N. Drinis

Telephone: 210-3230402

Fax: 210-3240388

E-mail Address: idrinis@culture.gr

Athens, 19.3.2015

Req
Le 28 SEP. 2015

N° 0616

Ref. Num.:
ΥΠΟΠΑΙΘ/ΓΔΑΠΚ/ΔΝΠΑΑΠΚ/ΤΑΠΚΔΘ/
76937/45906/393/105

CC: 1. Directorate of Modern
Cultural
Assets & Intangible Cultural
Heritage
2. Hellenic National
Commission
for UNESCO,
3 Akadimias St., P.C. 10027
3. Mr. Konstantinos
Alexandrides
38 Mantzagriotaki St.,
Kallithea
P.C. 17672

Taking into consideration,

A) The provisions of:

1. Law No. 3028/2002 "On the Protection of Antiquities and Cultural Heritage in general" (OG 153/A/28.06.2002).
2. Law No. 3521/2006 "Ratification of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage" (OG 275/A/22.12.2006)
3. PD 104 /2014 (OG 171/ A/28-8-2014) "Organization of Ministry of Culture and Sports", as it is modified and is still in force by article 31 of Law No. 4305/2014.
4. PD 24 (OG 20/A/27.1.2015) "Constitution and Rename of Ministries" and especially article 4 "Constitution of Ministry of Culture, Education & Religious Affairs".
5. MD with ref. num. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΟΕΠΥ/275876/40938/377/24.10.2014 (OG B' 2890/29-10-2014) "Delegation of powers "By order of

the Minister" to the Secretary General, Heads of Directorate – General, Directorates and Departments of Central Service of Ministry of Culture & Sports", article 1, paragraph 27.

B) The relevant file that has been submitted to the Directorate of Modern Cultural Assets & Intangible Cultural Heritage by Mr. Konstantinos Alexandrides on account of the Associations of Momoeria.

We approve the inscription in the National Inventory of Greece of the element of Momoeria, which is practiced in eight villages in the wider area of Kozani, as it is described in the attached File of ICH element.

Attached: File of ICH element

Director – General of Antiquities & Cultural Heritage

Elena Korka

NATIONAL INVENTORY OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

MOMOERIA

I. Brief presentation of the element of Intangible Cultural Heritage (ICH)

1. Name: Momoeria, New Year's celebrations

2. Other names: Momoyeri, Momoyerea, Momoeri, The Momoer', The Kochaman', The Karnavalia

3. Identification and definition

Momoeria is a traditional performance that is held during the Greek-Orthodox "Dodekaemero", i.e. the twelve days between Christmas Day and Epiphany, incorporating dance, theatrical play and music. It originated from the mountainous Trabzon area (Turkey) and still survives in eight villages in the Kozani Prefecture.

4. Domain of ICH

Oral traditions and expressions: the rhyming couplets that relate to the event, the leader's commands, the oral transmission of the mythos surrounding the elements of representation.

Performing arts: it is directly connected to theater, since it includes numerous theatrical roles and its overall structure is theatrical in nature. Dance (the "steps") and music also constitute structural elements that are transmitted from one generation to the next.

Social practices, rituals and festive events: the element is celebratory but also contains a significant "evetiria" aspect, i.e. the prosperity and happiness that people hope for and expect from the forthcoming New Year. Local communities wholly participate in the celebration and consciously function as an inextricable element in its realization and plot (which differs every year since it relies on improvisation and topicality). The customary practices and social behaviors concerning the householder that welcomes the procession (delicacies, wishes), the spectators' behavior (abducting the bride, setting fire to the "old man's" sack), and the role mimicry (theatrical part) all are directly tied to the element's social practices. Festive events are also held in every village towards the end of the element's realization.

Traditional craftsmanship: the traditional Momoeria costumes, especially the helmets (beads, small mirrors, ribbons) and wooden sticks they hold (specific dogwood or hazel braided with colorful ribbons, tassels and chimes) involve intricate craftsmanship and are created by specific people that have been taught the techniques from older ones. There are certain pieces of clothing that are woven by elderly women (socks, gaiters) and others that require silversmith craftsmanship (engolpion, amulets, chest jewelry).

Other: teaching of traditional musical instruments that accompany the events and, in numerous cases, their manufacturing ("aggeion" - a bagpipe, lyre, "ntaouli" - a tambour).

The teaching of musical instruments is transmitted from one generation to the next, as well as their manufacturing, which requires orally transmitted special knowledge (e.g. when the wood ought to be cut in relation to the position of the moon etc).

5. Place

West Macedonia Region, Kozani Prefecture, Municipality of Kozani (Tetralofos, Agios Dimitrios, Alonakia, Skiti, Protochori) and Municipality of Eordaea (Komnina, Asvestopetra, Karyochori).

6. Key-words

Tradition, Dodekaemero, Pontian event, Trabzon, Livera, Kozani, Pontian theater, street theater, helmet.

II. Communities, institutions and/or individuals concerned

The bearers of the Momoeria custom are the residents of eight villages of the Kozani Prefecture (Tetralofos, Agios Dimitrios, Alonakia, Skiti, Protochori, Komnina, Asvestopetra, Karyochori). During the first years that followed the Greek uprooting, each community would organize events in its central coffee shop. When the first cultural associations were established (in the '70s and '80s), the organizational process of the celebrations was undertaken by them. Besides, most of these associations' founding members were Momoyeri themselves. As a matter of fact, cultural associations in Pontian villages do not consist of specific registered members (as is the case with associations in metropolitan areas), but rather of the local community as a whole. The **associations** of the eight villages that are committed to supporting the element's registration in any way possible are the following:

“Educational Folklore Association of Tetralofos, Kozani”

Papadopoulos Panayiotis (president and musician – lyre, “aggeion”)

Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, West Macedonia Region, Telephone: 6942294679

“Pontian Educational Association of Agios Dimitrios – Riaki, Kozani”

Arapidis Dimitrios (president)

Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, West Macedonia Region, Telephone: 6973073664

“Educational Association of Alonakia «Pontus»”

Lazaridis Theodoros (president)

Alonakia, Kozani, Postal Code: 50100, West Macedonia Region, Telephone: 6942557844

“Educational Association of Skiti «Euxine»”

Alexandridis Savvas (president)

Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, West Macedonia Region, Telephone: 6974373580

“Cultural and Folklore Association of Protochori”

Siapanidis Panayiotis (president)

Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, West Macedonia Region, Telephone: 6944505973

"Pontian Cultural Association of Komnina"

Tsilfidou Maria (president)

Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, West Macedonia Region, Telephone: 6977809816

"Cultural Association of Asvestopetra"

Proskinitopoulos Aris (in charge of Momoeria)

Asvestopetra, Kozani, Postal Code: 50200, West Macedonia Region, Telephone: 6936933457

"Pontian and Minor Asia Association of Karyochori «The Refugee»"

Savvaidis Pantelis (president)

Karyochori, Kozani, Postal Code 50200, West Macedonia Region, Telephone: 6947827799

There is also a great number of **musicians, dancers** and expert costume **manufacturers** that are willing to concur in writing with the element's registration:

Musicians

- Folinas Vasilis, musician ("aggeion")

Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6948943871

- Matsaridis Anastasios, musician ("aggeion", lyre)

Drepano, Kozani, Postal Code: 50100, 6972141112

- Siamidis Giorgos, musician ("aggeion")

Riakio, Kozani, Postal Code: 50100, 6979222404

- Siamidis Kostas, musician (lyre)

Riakio, Kozani, Postal Code: 50100, 6976577871

- Aramatanidis Ioannis, musician ("aggeion")

Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, 2463031552

- Aramatanidis Christos, dance teacher and musician ("aggeion")

Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, 6972482442

- Kokkinidis Nikos, musician (lyre)

Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6942808346

- Pagkalidis Ilias, musician (lyre)

Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, 6944439524

- Ksinopoulos Panayiotis, musician ("ntaouli")

Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, 6986742637

- Panitsidis Kostas, musician (lyre)

Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6977434774

- Lazaridis Christos, amateur singer

Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6937331713

- Sotiriadis Pavlos, musician (lyre)

Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6942623910

- Sofianidis Giorgos, musician (lyre, "aggeion") and singer
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 6945256963

- Parcharidis Stathis, singer and Momoeria theatrical performer
Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6948660086

- Kousidis Grigoris, musician (lyre)
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 2461099352

- Theodoridis Sotiris, musician (lyre)
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 6989474958

- Mavropoulos Kostas, musician (lyre)
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 6980110974

- Alexandridis Stathis, musician (lyre) and singer
Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6987302932

- Vasiliadis Nikolaos, musician (lyre) and singer
Alonakia, Kozani, Postal Code: 50100, 6942406502

- Korosidis Ioannis, musician (lyre)
Alonakia, Kozani, Postal Code: 50100, 6972914978

Leaders – dancers – theatrical performers

- Pilalidis Theodoris, former Momoeria leader
Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6944.398369

- Papageridis Dimitrios, association secretary and Momoeria leader
Alonakia, Kozani, Postal Code: 50100, 6972282133

- Pilalidis Kostas, researcher and Momoeria dancer
Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6937.094954

- Salakidis Anastasios, Momoeria leader
Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6977.774291

- Mavropoulos Savvas, Momoeria leader
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 6985615126

- Adamidis Konstantinos, former Momoeria leader
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 6942.400328

- Adamidis Giorgos, Momoeria leader
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 6977285771

- Siapanidis Giorgos, former Momoeria leader
Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, 24630.31502

- Andronikidis Ioannis, former Momoeria dancer
Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, 24630.31050

- Siapanidis Dimitris, former Momoeria leader
Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, 24630.31183

- Pilalidis Ioannis, Momoeria leader
Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6973747824

- Kousalidis Stefanos, Momoeria dancer
Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, 6970808292

- Posinakidis Dimitrios, Momoeria dancer
Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, 6983747152

- Pouaridis Konstantinos, Momoeria dancer
Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, 6945789116

- Iosifidis Panayiotis, Momoeria dancer
Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, 6942682718

- Kousalidis Theodoros, Momoeria dancer
Agios Dimitrios, Kozani, Postal Code: 50100, 6976897086

- Misaelidis Thimios, theatrical performer
Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6972880015

- Panitsidis Nikos, element's researcher
Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6997022830

- Sotiriadis Vasilis, Momoeria dancer
Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6944101144

Researchers

- Apatsidis Themis, element's researcher
Karyochori, Kozani, Postal Code: 50200, 6977094577

- Kosmidis Charalambos, researcher and former association president
Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6972138815

- Katsogiannou-Triantafillou Efthimia, element's researcher and municipal community vice-president
Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 6947342224

Manufacturers

Folina Roula, Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6947605369

Polichronidis Ioannis, Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6977646332

Lazaridis Ioannis, Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, 2381089487

Georgiadis Nikolaos, Tetralofos, Kozani, Postal Code: 50100, 6977436972

Andronikidou Stella, Komnina, Kozani, Postal Code: 50200, 6976996322

Kotsalidis Panayiotis, Skiti, Kozani, Postal Code: 50100, 6946006560

Theodoridou Anna, Protochori, Kozani, Postal Code: 50100, 2461099173

Pontian news media covering the element

“Euxine Pontus” newspaper, publisher: Petalidis Foris, Lochagou Dourma 44, Postal Code: 56121, Thessaloniki, 6944549779, e-mail: efxinosp@gmail.com

On-line newspaper “e-pontos.gr”, “epontos.blogspot.gr”, editor: Kotsidis Theofilos, Dardanellion 79, Postal Code: 17124, N. Smirni, 6936992000, e-mail: theofilosk@gmail.com

Specialized information on the element

Alexandridis Konstantinos

Actor, element's researcher

President of the “Greek Association for the Preservation and Promotion of our Cultural Heritage «The Momoyeri»”

Address: Mantzagriotaki 38, Kallithea, Attiki, Postal Code: 17672

Telephone: 210.9593323, 6977708372

Fax: 2109593884

E-mail: kostasalexandridis@yahoo.gr

III. Description of the element of ICH

1. Short description

Momoeria is a New Year's celebratory custom that takes place during the Greek-Orthodox “Dodekaemero”, the twelve days between Christmas Day and Epiphany, in eight villages in the Kozani Prefecture. The bearers of the element are all the residents of the aforementioned villages, since the custom has been handed down through four generations of Pontian refugees from mountainous Trabzon. It includes dancing, theatrical and musical groups. All participants are male.

2. Description

More than fifty variations of Momoeria (meaning “priests of God Momus”) have been recorded over the years. Nevertheless, there is but one variation that still survives in its entirety, while some others are occasionally revived by several of the element's bearers.

The Momoeria variation that was transferred from Pontus to Greece during the 1923 population exchange between Greece and Turkey is the one that originated in the Livera village in mountainous Trabzon. There are also written accounts from the first refugee generation about the event's performance in Livera. Both Livera and the broader

mountainous Trabzon area (Matsouka) enjoyed numerous privileges due to the presence of the three largest monasteries in Pontus (Agios Ioannis Vazelonas, Panagia Soumela, Agios Georgios Peristereotas). Livera was also the homeland of Maria, later called Gulbuchar, a Greek woman that became the Sultan's wife and contributed significantly to ensuring greater freedom in the area.

Momoeria was thereby preserved and transferred to Greece. Among the very few material objects that Pontian refugees brought with them to Greece were Momoeria engolpions and helmets. Momoeria has incessantly been performed in Greece since 1924-25 with very few exceptions, such as in 1940 during World War II. The Livera variation of Momoeria still survives in eight villages in the Kozani Prefecture: Tetralofos, Alonakia, Skiti, Agios Dimitrios, Protochori, Asvestopetra, Karyochori, Komnina. The Momoeria groups usually take to the village streets for two days consecutively, from early in the morning until late at night.

Momoeria includes three separate groups: the dancing group (leader and dancers), the theatrical group (improvised dialogue) and the musical group (lyre, aggeion, ntaouli). All of the groups' participants are in disguise.

All of them perform together, with cheers, screams, bell rings, dance steps, music, songs and simultaneous action from every theatrical performer. Not only do they attract the audience's interest, which then follows the procession door to door, but they also seek its active participation in the multiple simultaneous events.

The Momoeria, dressed in helmets ("perikefalaia") and multi-pleated white skirts ("foustanella") while holding wooden sticks, go on to visit each and every village house in song and dance. Among them and in interaction with the spectators is the theatrical group, which consists exclusively of men: two "brides" that the audience attempts to kidnap by paying a certain price, the "old man", the "old woman", the "devil", the "bear", the "doctor" that examines the "bride" and usually discovers that she has been abused, the "policeman" and many other characters. The musical instruments that accompany them are the lyre, the aggeion and the ntaouli. Each village's dancing, theatrical and musical groups usually consist of approximately 30 people overall and their procession could be characterized as a type of street theater that satirizes certain aspects of social life or individual behavior through sing and dance.

Five of the eight aforementioned villages now belong to the Municipality of Kozani (after the unification of the former administrative units called "communities") and three to the Municipality of Eordaea, a region where the "Kozanian" social and cultural elements (such as the "Fanoi" and other customs) are prevalent. The bearers of the Momoeria tradition, i.e. the eight villages' residents, regard it as both recreational and propitiatory. A characteristic example is that of the emigrant villagers, who plead for the Momoeria procession to stop by their own houseyards, even though there is no one there to welcome it. The custom has already been handed down through four generations and is still held with undimmed interest and passion on both the participants' and visitors' part.

3. Spaces and means of performance or implementation of the element of ICH

Spaces that are associated with the performance / realization of the element of ICH

Momoeria is held in the streets, at the crossroads and squares and in the houseyards of each village. The procession usually begins from the square or the association and there

is always a predetermined route. It is of primary importance for the Momoeria to stop by every house in the village. In each houseyard there is a highly decorated table with numerous delicacies, tsipouro, wine and traditional sweets.

Facilities

The local association's space assists both the dancing group's rehearsals and the preparation of the dancing and theatrical group before they take to the streets. There are no other ancillary buildings or facilities, since Momoeria is an event that is performed in the streets. During the past decade, Momoeria has become increasingly popular and is also performed in theaters and other entertainment venues by the villagers and other dancing associations, albeit not in its complete form (without traditional food, audience participation etc).

Equipment, modules and accessories (tools, vessels, uniforms, et al.) that are used for the preparation and performance of the element of ICH

The twelve dancers of Momoeria have their own special costumes. They wear a "perikefalalaia" (helmet) that is reminiscent of the ancient Greek one, a "poukamiso" (shirt), "gileko stavroto" (cross waistcoat), a type of "foustanella" (a long, multi-pleated, white skirt), woolen "periknimides" (gaiters), "ortaria" (knitted socks), "tsarouhia" (traditional Greek shoes), silk "tarapoloz" (girdle) and they hold "matsoukia" (wooden sticks). Their chest is decorated by several chains, a watch and an engolpion.

Theatrical characters also require special costumes, especially for the two "brides", the "old man", the "old woman", the "devil", the "doctor", the "bear" (whenever there is one), the "camel" (whenever there is one), the "tsantarmas" (policeman/judge). All roles are performed by men, and costume sizes are therefore created accordingly (e.g. the wedding gown).

Products or material objects in general (handicrafts, tools, religious or secular vessels, goods, food, etc) that are developed as an outcome of the performance or implementation of the element of ICH

All food is shared for free and is not for sale. It is prepared by the housewives and varies according to each household. Tsipouro (a traditional Greek alcoholic drink) is essential and among the most common tidbits are "piroski", "perek" and "tsirichta", a type of Pontian pasta.

4. Transmission of the element of ICH from one generation to the next

Description: When the element was first transferred from Pontus to Greece, it acquired almost mythic proportions. The first refugee generation felt the need to preserve Momoeria almost immediately after their settling in Macedonia. There is oral evidence that Momoeria was performed in 1924 and there are photographs of the event from 1926. From that time until nowadays, the element has been handed down through four refugee generations and has been performed annually with very few exceptions (German occupation, civil war, dictatorship). The collective memories of the first refugees are still vivid in the younger generation's discussions, despite the absence of first-hand experience. Everyone is well aware of who was the best "old man" from Pontus or the most vigorous "leader". Everyone is familiar with who were the most fabled first and second generation musicians and their

"melodies" are still performed. All the older and more experienced Momoeria participants consider it their moral duty to transmit their love for the custom to their children from a very young age. Every child's expectation is to be able to participate in Momoeria upon reaching adulthood. Everyone has memories of Momoeria since childhood and has heard numerous narrations from their grandparents.

The role of the Momoeria "leader" and dancing coordinator is usually undertaken by the association's dancing teacher. Nevertheless, by the time rehearsals begin, the dance moves have already been learned and dancing becomes a process of mimesis according to each person's experience. As far as theatrical roles are concerned, their transmission from one generation to the next is realized through the imitation of the older and more experienced performers.

Modes and duration of learning / apprenticeship / initiation: As has already been described, the duration of the learning process is the time period up until a person reaches adulthood and until he is regarded by the "veterans" as being ready to join the Momoeria group. It should also be mentioned that, since the Momoeria dancers are only twelve, potential participants are chosen according to their skills. The villagers have been familiar with the "leader's" commands since childhood and tend to playfully repeat them with encouragement by their parents or grandparents.

People or institutions that are involved in the transmission of the element: The transmission of the element from one generation to the next is realized collectively by the local community and especially the older in age. Equally significant for the element's transmission is the "leader's" inspiration and guidance of the dancing group.

IV. History and genealogy of the element of ICH

Historical information or regional narratives about the emergence, continuity, presence and adjustments or modifications of the element of ICH

The bearers of the element believe it to have originated in Ancient Greece. Others regard it as a type of dithyramb due to the "dialogue" between the "leader" and the rest of the Momoeria performers, but also due to the improvisational interaction between the theatrical group and the spectators.

There are two of the bearers' narrations that stand out from the rest. The first narration recounts that the twelve Momoeria performers are the priests of Momus, god of laughter and satire and personification of evil-spirited blame and unfair censure. The element's researchers argue that, according to Plato, an act is perfect when even Momus cannot find anything critical to say about it ("Momus himself could not find fault with such a combination", Republic, Book VI), since "Momus" also means someone who strives to find fault in everything. Besides, the Greek word "ἀμωμος" ("amomos") signifies someone or something that is flawless or immaculate and is probably derived from the Homeric verb "μω" ("mo") which means to look for flaws. Much like in the past, Momoeria performers nowadays deliver their rhyming couplets for satire and appease their countrymen's "flaws".

The second narration argues that the Momoeria performers represent the commanders of Alexander the Great. Both versions are supported by oral narrations and certain references by the element's researchers. Either way, the element's deeply inveterate and personal nature prevented its extinction, forcing even the church to "tolerate" its realization

in between three of the most significance holidays of Orthodoxy (Christmas Day, St. Basil's Day, Epiphany).

There is a distinctive description about the event's realization in Livera, Trabzon by Chr. Dimitriadis in the "Pontian Hearth" journal (1953) that constitutes a milestone for all researchers or performers of Momoeria. Among other things, he also mentions the following:

"On New Year's Eve, the members of the association would congregate in front of the Livera Cathedral and with the "ooo-hohoho" cry they would start visiting every household in the village. They would usually begin from the Falena neighborhood (which is on the edge of the village) and then proceed to Kolothanton, Kolenatan, Zamena, Hantzouka, Paralithi, Seitananton and Kastron. The following day they used to visit Magan and finally end up in the churchyard of Saint George, where they would organize a celebration. Whatever money was collected by the treasurer was then given to the president of the church committee to provide for the teachers' wages. At the end of the two-day event, all the Momoeria groups from the neighboring villages (Kapikoy, Hatzavera, Daniacha, Kouspidi, Veryzena) would meet in Cevislouk (nowadays called Maçka). It was an unprecedented spectacle to watch 150-200 performers in costume singing and dancing at the villages' squares..."

As time went by, the event was occasionally met with interference and constriction. After the Greek Civil War (1949), masks ("storaëa") were banned for security reasons. Cravats were also occasionally banned, since they were perceived as satire towards the bourgeoisie. Traditional wedding gowns ("zitouna") were in some villages replaced with standard wedding dresses. Nowadays the event's structure remains identical in all of the eight villages, with minor variations in dance steps and leader's commands.

There are several improvised alterations that keep the audience captivated. One such intervention is abducting one of the two brides. Afterwards, two Momoeria performers at their leader's command start searching for the bride and the kidnapper, both of whom they find in a short time. The doctor then examines the bride and diagnoses sexual abuse. The judge, who has already connived with the doctor, then imposes a financial penalty that is commensurate with the kidnapper's financial resources. The examination of the bride, who pretends to have been dishonored, is among the event's most comical scenes and is watched by the spectators with great interest. It should also be mentioned that whenever the Momoeria performers locate a spectator of considerable financial means or someone that is not from the village, he is shown to the bride, who then "abducts" him by holding him in "her" shoulders. This is a new element that was added quite recently to the Momoeria tradition.

Historical information on the element's bearers

The bearers of the element, i.e. the residents of the aforementioned eight villages, have origins mainly from mountainous Trabzon. These villagers' cultural associations were founded during the '70s and '80s and their main goal was the realization and preservation of the Momoeria tradition. This is also why the associations' founding members were bearers of the element themselves.

V. Element's importance for Intangible Cultural Heritage

1. Enhancement

Actions, Promotion, Inter-Cultural Dialoge:

The main objective of all the proposed measures is safeguarding of the element without affecting its structure and its evolution according to the bearers' choices. Most suited for implementing the safeguarding measures are the 8 associations of the villagers and Local Government in the respective Municipalities. The measures that have been prioritized include the following:

SUPPORTING THE EXISTING ASSOCIATIONS

- Financial support for the preservation of traditional costumes and the musicians' participation
- Actions for the element's and the associations' inclusion in tourist guides
- Exhibitions with photographs, audiovisual material and Momoeria costumes organized by the associations
- Supporting the associations in organizing seminars for initial contact with the element
- Invitation to an open dialogue with local associations for hearing their urgent issues

EDUCATION

- Introduction of educational material about the element for possible usage in the Flexible Zone program
- Organized school visits during the Momoeria celebration
- School projects about Momoeria
- Including the element in the curricula of university faculties that are directly related to it (Music, Theater, Folklore and Photography faculties)
- Organization of scientific meetings on "Dodekaemero" traditions in Greece and, comparatively, in the Balkans and Minor Asia – Formation of interdisciplinary committee

DOCUMENTATION – FINANCING

- Identification and categorization of the Momoeria variations
- Invitation to open dialogue with the element's researchers and financing the digitization of all existing archives
- Organization of a conference with amateur researchers and academics (on the element's documentation and for the submission of proposals)
- Updating Greek research facilities with audiovisual material in order for the element to be prioritized in their documentation programs

PROMOTION – ENHANCEMENT

- Promotion and enhancement of the element before the "Dodekaemero" as a traditional manner of welcoming the New Year instead of a mere folkloric event (television, radio)
- Sending a television crew and photographers in the villages (instead of the element's bearers coming to the studio)
- Financing a documentary on Momoeria that will inscribe the element in the overall historical and cultural tradition of Pontian Greeks

Even if the aforementioned safeguarding measures are implemented, there is always risk of the element undergoing alterations, maybe even by the bearers themselves. It is evident

that whenever there is danger of extinction, the people who regard the element as part of their collective identity become activated in order to preserve it, as was the case during the first decade after they settled in Greece. Contrarily, in times of unimpeded realization and promotion of the element, there is danger of modifying it for impression purposes or because of competition among villages. For these reasons, documentation ought to be immediate, while ensuring that the bearers of the element will be approached tactfully.

2. Safeguarding measures

There is immediate need for the element's documentation, and especially its different variations. This project could also be assisted by the Greek state by providing special scientists.

Bibliography

- Avramantis, I. (1953). Momoeria. *Pontian Hearth Journal* 37, p.1958.
- Athanasiadis, D. (1982). Momoyeri (in Dytiko, Yiannitsa). Revival of a traditional Pontian tradition. Goumenissa: [self-published].
- Alexandridis, K. (2008). The ancient Momoeria event from Livera, Pontus to Tetralofos, Kozani. In: M. Sergis (ed.), *Pontus, topics of folklore studies on Pontian-Greek culture* (pp.75-83). Athens: Alithia.
- Apazidis, Th. (2005). Momoeria: the popular traditional event "Kochamania" in Karyochori, Karyochori: Pontian and Minor Asia Association of Karyochori «The Refugee».
- Dimitriadis, H. (1954). Kochaman' in Livera. *Pontian Hearth Journal* 49, pp.2387-2389.
- Zerzelidis, G. (1950). *The Kalantoneron*, Athens: Pontian Literature.
- Kandilaptis, G. (1953). The Momoyeri or Momoeria. *Pontian Hearth Journal* 36, pp.1789-1792
- Laparidis, N. (1979). Momoeria in Zavera, Matsouka. *Pontian Hearth Journal* 26, pp.95-99
- Oikonomidis, D. (1927). The Momoyeri in the Pontus. *Journal of Great Greece*. p.181-192.
- Papadopoulos, D. (1927). Momoeria. *Pontian Pages Journal* 20, pp.320-332.
– (1953). Momo(y)eria. *Pontian Hearth Journal* 38-39, pp.1921-1923.
- Pilalidis, Th. (1999). Pontian traditional custom "The Kochamania". *Aichmes Journal* 1, p22.
- Puchner, W. (1984). Traditional Pontian popular theater in ethnological interrelations. *Pontian Archive Journal* 38, pp.291-305.
- Samouilidis, H. (1991). *Pontian traditional popular theater*. Thessaloniki: Kyriakidis Brothers.
– The Momoyeri of the Pontus. *Theater Journal* 33.